

7. Работа з клієнтами соціальних служб / [упоряд. З. Зайцева]. – К. : Етносфера, 1994. – 118 с.
8. Семиченко В.А. Психологія та педагогіка сімейного спілкування : навч. посіб. / В.А. Семиченко, В.С. Заслуженюк. – К. : Веселка, 1998. – 210 с.
9. Социальная педагогика / [общ. ред. М. Галагузовой]. – М., 2000. – 315 с.
10. Хямяляйнен Ю. Воспитание родителей: концепции, направления и перспективы / Ю. Хямяляйнен. – М. : Прогрес, 1993. – 405 с.
11. Шевандрин Н.И. Психодиагностика, коррекция и коррекция личности / Н.И. Шевандрин. – М. : Академия, 1992. – 256 с.

КОВАЛЕНКО Г.С.

МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНА СПРЯМОВАНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ НА САМОРОЗВИТОК ЯК ОСНОВА АКМЕОЛОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ

Мотиваційно-ціннісна спрямованість майбутнього вчителя на саморозвиток є основою акмеологічної позиції. Її можна подати як орієнтування мотиваційно-ціннісної сфери студентів на задоволення потреб виробляти й реалізовувати гуманне ставлення до себе, до інших людей, зокрема до дитини, до педагогічної діяльності, прагнення дотримуватися перспективної точки зору щодо постійного самовдосконалення, бажання набувати статусу в педагогічному середовищі, інтерес до виконання акмеологічної ролі вчителя, а також утвердження мотивів досягнення акме, успіху як особистої цінності. Як свідчить аналіз наукової літератури, дослідники недостатньо уваги приділяють питанням, пов'язаним з виявленням і формуванням у студентів власної позиції на самовдосконалення, саморозвиток [3].

Мета статті – розкрити зміст мотиваційно-ціннісної спрямованості майбутнього вчителя на виявлення та формування акмеологічної позиції в процесі фахової підготовки.

Нами проведено опитування студентів Криворізького державного педагогічного університету немовних спеціальностей таких напрямів, як: початкове навчання, практична психологія (всього 123 особи) за допомогою методик визначення спрямованості особистості “на себе”, “на справу”, “на взаємодію” С. Пантелєєва з метою виявлення ставлення майбутніх учителів до себе, дослідження емоційної спрямованості особистості за Б. Додоновим, “Ціннісні орієнтації” М. Рокича [2].

Потреби майбутнього вчителя виробляти й реалізовувати гуманне ставлення до себе, до інших людей, зокрема дитини, до педагогічної діяльності за змістом є близькими до мотивації допомоги та альтруїстичної поведінки, якій значне місце приділяє західна психологія, а також Є. Ільїна [1, с. 218–222]. Залежно від мети надання допомоги поділяють на корисну й безкорисну, тобто альтруїстичну. Альтруїстична допомога виявляється в поведінці, яка спрямована на благо інших і не розрахована на будь-яку зовнішню винагороду. Вона більшою мірою сприяє благополуччю іншої людини, ніж самого суб'єкта. Виявлення такої поведінки супроводжується співпереживаннями, турботою, почуттям обов'язку, відповідальністю, що й характеризує гуманно-

го вчителя. Як вважає Є. Ільїн, міра допомоги може бути різною. “При цьому, приймаючи рішення про надання послуги чи допомоги, людина враховує такі фактори, як витрати часу, виявлені зусилля, грошові витрати, відстрочення своїх планів, незадоволення власних потреб, безпека для власного здоров’я й життя” [1, с. 18]”. До того ж важливо знати й відчувати, чи потребує інша людина допомоги та якої саме за характером, адекватно оцінювати ситуацію. У реальній ситуації процес прийняття рішення про допомогу проходить деякі етапи, серед яких: сприйняття ситуації як лиха, оцінка його причини, оцінювання наявних можливостей надання допомоги й вибір однієї з них, формування наміру надати допомогу.

Власне альтруїстична поведінка є позицією гуманного вчителя, що характеризується дотриманням норм, морально-етичних правил поведінки у суспільстві, виявленням соціальної відповідальності, співпереживання, співчуття, людської взаємності. Суттєвими ознаками такої позиції вчителя є *прагнення до самоактуалізації* як сприйняття потреби й відповідальності, котре виявляється в усвідомленні того, що людина чогось потребує, розумінні того, що існують дії, здатні поліпшити такий стан, визнанні власної здатності сприяти такому поліпшенню, сприйнятті себе певною мірою відповідальною за зміну ситуації; *відчуття обов’язку* як конструювання норм і зародження переживання морального обов’язку, що відображається в активізації раніше або заданих ситуацією особистісних норм поведінки; *бажання захищати* як розгляд потенційних реакцій, їх оцінка й переоцінка, яке виражається у виявленні витрат та оцінці можливих результатів, переоцінюванні ситуації з урахуванням нових обставин; *наміри діяти*, тобто конкретно діяти в ситуації, яка щойно виникла.

На вироблення й реалізацію гуманного ставлення вчителя до себе, до інших людей, зокрема дитини, до педагогічної діяльності впливають альтруїстичні мотиви, до яких учені відносять мотиви обов’язку та мотиви морального співчуття (Є. Ільїн, Х. Хекхаузен). Людина з мотивами обов’язку здійснює альтруїстичні вчинки заради морального задоволення, самоповаги, гордості, підвищення моральної самооцінки, а до об’єкта допомоги ставиться вимогливо. Мотиви морального співчуття виявляються в емпатичному співпереживанні. Слід відзначити, що 15% людей не мають цих мотивів. Цей факт необхідно враховувати в професійному самовизначенні майбутніх учителів та в роботі з дітьми.

Мотиви самовдосконалення й саморозвитку позитивно впливають на формування акмеологічної позиції майбутнього вчителя. На думку вченого Є. Ільїна [1, с. 225], до самовдосконалення й саморозвитку спонукають такі обставини: наявність у людини потреби в самоповазі та у схваленні іншими людьми, у соціальному престижі; розбіжності в образах власного “Я”-ідеального та “Я”-реального; виникнення на цій основі самооцінки й самоставлення. Існують установки, котрі позитивно впливають на:

– *ставлення людини до життя*, а саме заради: матеріального благополуччя, щоб мати матеріальні блага; кращого існування, щоб ліпше жити; запобігання неприємностей;

– *ставлення людини до інших людей*, а саме заради: людських відносин, щоб доброзичливо ставитися до людей, альтруїзму, можливості допомагати людям;

– ставлення людини до себе, а саме заради: позитивного ставлення людей, вдосконалення, самореалізації.

Бажання набувати статусу в педагогічному середовищі є близьким до мотивів вибору – усвідомлення власного вибору та передбачення вибору себе іншими людьми, мотивів лідерства – прагнення стати лідером у професійній діяльності, подолати труднощі, що заважають самореалізації в лідерстві.

У виконанні акмеологічної ролі вчителя важливу роль відіграє інтерес як цілеспрямоване ставлення до педагогічної дійсності з позиції саморозвитку всіх учасників педагогічного процесу, прагнення досягати найвищих вершин в особистісно-професійному становленні.

Мотиви самопізнання виникають як прагнення визнати себе потенційно спроможною людиною, поважати власне “Я”, отримувати визнання з боку інших людей.

Мотивація досягнення стимулює розвиток мисленневих процесів майбутнього вчителя, мобілізує його творчі сили, сприяє продуктивному пошуку й вирішенню пізнавальних завдань у процесі оволодіння основами педагогічної діяльності. Мотиви досягнення виявляються, перш за все, в прагненні майбутнього вчителя мати певну репутацію, авторитет, отримати визнання серед однокурсників, престиж, бути лідером у педагогічному колективі.

З точки зору вивчення змісту акмеологічної позиції майбутнього вчителя викликають інтерес *цінності*, спрямовані на розвиток власного “Я” в професії вчителя, а саме: цінності, що пов’язані з утвердженням особистості в ролі вчителя; цінності, що задовольняють потреби самості, зокрема професійно-педагогічної самореалізації; цінності, які орієнтують на саморозвиток творчої індивідуальності; цінності, зміст яких становить визнання дитини як найвищої цінності й потреби допомагати їй у самореалізації власного потенціалу. Особистісний сенс відображає динамічний аспект ціннісного ставлення майбутнього вчителя до навколишньої дійсності, а досягнення особистісного сенсу в засвоєнні студентами педагогічних цінностей виступає інтегральним показником розвитку спонукальної сфери професійної позиції особистості.

У межах дослідження слід відзначити, що акме в професії вчителя, його набуття є найвищою цінністю професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя. На особливу увагу заслуговують цінності міжособистісних відносин; цінності, спрямовані на розвиток власного “Я”. Цінності задають вектор виявленню позиції й надають їй змістовного забарвлення. Включення в ціннісне поле іншої людини – відмітна особливість позиції вчителя.

Студенти віддають перевагу таким термінальним цінностям, як: любов, духовне й фізичне здоров’я, фізична та психічна активна діяльність життя (повнота й емоційна насиченість життя) та інструментальним цінностям – життєрадісність, освіченість, виховання. Це означає, що майбутні вчителі переконані в тому, що кінцевою метою індивідуального існування є самореалізація, прагнення любити й бути здоровими. Вони переконані також, що в будь-якій ситуації їм не завадить бути життєрадісними, освіченими і вихованими.

Суттєвою ознакою спрямованості акмеологічної позиції майбутнього вчителя є саморозвиток. Саморозвиток виражає в активній формі особливості внутрішнього світу людини, зокрема її ставлення до себе й навколишнього світу. Внутрішній світ, як суб’єктна реальність, перебуває в процесі постійного стано-

влення й розвитку, об'єктивно проходить стадії: пожвавлення, одухотворення, персоналізації, індивідуалізації, універсалізації. І на всьому проміжку часу відбувається становлення й розвиток ставлення, відносин між людьми. Змінюється позиція людини, її погляди, точка зору, статус у суспільстві. Головним є те, щоб новозміни були перспективними, сприяли найповнішій самореалізації людини.

У дослідженні виявлено, що в студентів переважає спрямованість “на себе”, тобто:

- вони найбільше цінують *успіх*, а найвищих успіхів досягають тоді, коли викладач викликає інтерес до навчального предмета та власні зусилля гарно винагороджуються;

- *бажають стати відомою людиною*, замислюються над тим, як досягати мети, найбільше задоволення отримують від схвалення за виконану роботу й радіють за неї, прагнуть розвивати в собі дружелюбність та доброзичливість, не схвалюють себе, коли щось не виходить, не заперечують, щоб у газеті розповіли про будь-яку цікаву справу, пов'язану з роботою, навчанням, спортом, в якій довелося брати активну участь, не терплять образи власної гідності, не полюбляють людей, котрі вважають себе гіршими за інших, хочуть усім подобатися;

- *виявляють інтерес* до тих, хто навчається, і до здійснення індивідуального підходу, упевнені, що вчитель повинен добре володіти своїм предметом, вважають, що система освіти повинна розвивати, перш за все, індивідуальні здібності школярів;

- *бажають виявляти організаторські якості*, наприклад проводити конкурс і керувати ним, на їх думку, керівник повинен бути вимогливим;

- *використання вільного часу* пов'язують з відпочинком та розвагами, читанням книг про життя відомих людей, улюбленими справами, хочуть, щоб друзі були вірними, справжніми друзями вважають тих, кому можна довіритися, полюбляють приємно проводити час з друзями.

Екзистенційна спрямованість студентів на себе відводить їх від справи, входження у взаємодію. Позитивним є те, що сучасна молодь прагне досягати успіху, набувати кар'єрного досвіду, бути керівником, але, на жаль, не завжди усвідомлює потребу у взаємодії та спільній праці.

Як свідчать результати проведеного опитування з метою виявлення ставлення майбутніх учителів до себе, власного “Я”, високий рівень *відкритості* як суттєвої ознаки самоствавлення людини виявили 11%, середній – 78%, низький – 11%. Отже, у студентів переважає середній рівень сформованості відкритості. Це зумовлено тим, що майбутні вчителі недостатньо знають про власний потенціал, не впевнені у власних силах, знаннях і вміннях самості, бояться, що суспільство, одногрупники їх не зрозуміють. Слід звернути увагу на наявність внутрішнього конфлікту у студентів. Про це свідчать такі факти. У відповідях на твердження про відкритість вони вагалися, яким запитанням віддати перевагу. З одного боку, вони схилилися до запитання такого виду: “Я ніколи не роздратовуюся і не злюся без особливих на це причин”, “Я ніколи не привласнюю чужих думок, хоча вони мені подобаються й збігаються з власними”, “Я не здатний завдати душевних страждань близьким людям”, – котрі свідчать про їх внутрішню порядність. З іншого боку, студенти не завжди

довіряють самі собі: “Іноді я намагаюся видати себе не за ту людину, котрою є насправді”, “Мені траплялося робити вчинки, які не завжди можна виправдати”.

Відкритість студенти пов'язують з такими якостями особистості, як доброта, дружелюбність, комунікабельність, щирість, чесність. Це свідчить про правильне розуміння ними якості відкритого ставлення до себе та до інших. Обговорення результатів низького рівня сформованості відкритості у студентів свідчило про такі негативні факти, як недовіра людям, комплексування в розмові з іншою людиною, боязнь правильно та публічно висловити думки. Деякі студенти не змогли пояснити свій вибір.

Стійкий характер альтруїстичної спрямованості (переживання виникають на основі потреби в підтримці, заступництві за інших людей) наявний у 47% студентів, а ситуативний – у 53% осіб. Стійкий характер комунікативної спрямованості (переживання виникають на основі потреби в спілкуванні) виявили 67% майбутніх учителів, а ситуативний – 33%. Стійкий характер глоричної емоційної спрямованості, що пов'язана з потребою у самоствердженні, славі, виявили 37% студентів, а ситуативний – 63% осіб. У межах дослідження ми акцентували увагу на цих видах емоційної спрямованості, оскільки вони відображають зміст потреб, близьких до потреби особистості виявляти й формувати власну позицію.

Отже, комунікативна й альтруїстична емоційні спрямованості характеризують особливості вчительської праці та відповідають професійно-педагогічній спрямованості загалом. Глорична емоційна спрямованість відображає утвердження студентів у власній позиції через розвиток процесів самості, що і є цікавим питанням дослідження.

Висновки. З позиції акмеологічного підходу зміст мотиваційно-ціннісної спрямованості майбутнього вчителя становлять прагнення розвивати та вдосконалювати власний потенціал у процесі оволодіння професією вчителя. У створенні позитивного настрою на роботу з дітьми важливу роль відіграє мотивація життєвої активності студентів.

Література

1. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2006. – 512 с.
2. Никиреев Е.М. Направленность личности и методы ее исследования : учеб. пособие. / Е.М. Никиреев. – М. : Изд-во Москов. психол.-социал. ин-та ; Воронеж : МОДЭК, 2004. – 192 с.
3. Якиміва О.О. Сутність професійно-моральної позиції студентів медичного коледжу / О.О. Якиміва // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін. – Запоріжжя, 2008. – С. 408–412.

КОВАЛЕНКО О.А.

ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ РОЗУМОВОЇ ОБДАРОВАНOSTІ В ДІТЕЙ ТА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

При дослідженні проблеми обдарованості великого значення набуває вивчення ролі біологічних і соціальних факторів у формуванні обдарованості. У сучасних умовах воно є малоефективним через поширеність теорій, які досить